

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

KNISTA KYRKOÅRD

Ett rekonstruktionsförslag för den västra kyrkogården

Sofie Pettersson

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot
Trädgård
2024, 180 hp
Grundnivå

Knista kyrkogård
Ett rekonstruktionsförslag för den västra
kyrkogården

Sofie Pettersson

Handledare: Tina Westerlund
Kandidatuppsats, 15 hp
Trädgårdens och Landskapsvårdens hantverk, inriktning Trädgård

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för kulturvård

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 786 47 00
conservation@conservation.gu.se

Bachelor of Science in Conservation, with major in Garden and Landscape Crafts, 180 hec
Graduating thesis, 2024

By: Sofie Pettersson

Mentor: Tina Westerlund

Titel in original language: Knista kyrkogård -ett rekonstruktionsförslag för den västra kyrkogården

Language of text: Swedish

Number of pages: 38

Titel Knista churchyard – a reconstruction proposal for the western churchyard

ABSTRACT

This study focuses on a reconstruction proposal of a small part of a rural churchyard that has lost a big part of its history, in form of its conformation and plant material. The chosen part of the cemetery was established in 1938, and this proposal is an interpretation of the architect's original plan, the workers wishes and my own observations and experiences of the place. In this proposal I have tried to balance the plants composition to create an environment that can benefit the biological diversity, that fits the locations habitat and today's maintenance. I have also tried to choose plants that have a connection to the churchyard's history or Swedish churchyards in general. At the same time, I have also explored how the assembly work to reach today's climate goals, and the proposals abilities to help the assembly reach the Swedish church climate goals for 2030 and Agenda 2030.

Key words: Reconstruction, churchyard, cemetery, conformation, biological diversity

Förord

Detta arbete har till största del varit underbart att arbeta med, men vissa dagar har man inte ens velat öppna dokumentet.

Jag vill tacka min handledare Tina för all hjälp jag fått i detta arbete, tack för att du har läst igenom mina ofärdiga texter med långa meningar och halvdana referenser!

Jag vill också tacka personalen på Knista församling för att ni var så underbara på min praktik. Jag vill ge ett stort tack till de intervjuade på Knista församling för att ni ställde upp och lät mig intervjua er!

Sist men inte minst vill jag tacka min älskade sambo och min underbara dotter för att ni har tvingat mig att inte sitta med den här uppgiften på kvällar och helger och för att ni har stått ut med mig när jag har varit som mest stressad under arbetets gång!

Sofie Pettersson
Fjugesta
Mars 2024

Innehållsförteckning

1. Inledning	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 Problemformulering	10
1.3 Centrala begrepp	11
1.4 Syfte	12
1.5 Frågeställningar	13
1.6 Avgränsningar	13
1.7 Forsknings och kunskapsläge	13
1.8 Teoretiskt ramverk	14
1.9 Metod	15
1.9.1 Intervjuer	15
1.9.2 Observation	15
1.9.3 Arkiv & Litteraturstudie	15
2. Undersökning	16
2.1 Historik	16
2.1.1 Kyrkan	16
2.1.2 Gamla kyrkogården	17
2.1.3 Östra kyrkogården	17
2.1.4 Västra kyrkogården	18
2.1.5 Nya kyrkogården	20
2.1.6 Minneslund och askgravplats	21
3. Resultat	21
3.1 Rekonstruktionsförslag gångar	22
3.2 Rekonstruktionsförslag häckar	23
3.2.1 Kvarter 1 & 2	24
3.2.2 Kvarter 3 & 4	25
3.2.3 Kvarter 5, 6 & 7	26
3.3 Buskar	27
3.4 Träd	28
3.5 Örtartade växter	29
3.6 Övriga insatser för att nå målen för 2030.	30
4. Diskussion	31
5. Sammanfattning	34
6. Källförteckning	35
6.1 Tryckta källor	35
6.2 Elektroniska källor	37
7. Figurförteckning	37
8. Bilagor	39
Bilaga 1. Intervjufrågor	39
Bilaga 2. Växtlista	40

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Detta är en undersökning som handlar om en kyrkogård som har förlorat en del av sitt historiska innehåll i form av växtlighet, och vad ett eventuellt återtagande av detta växtmaterial skulle betyda för platsen, den biologiska mångfalden och platsens kulturhistoriska värde.

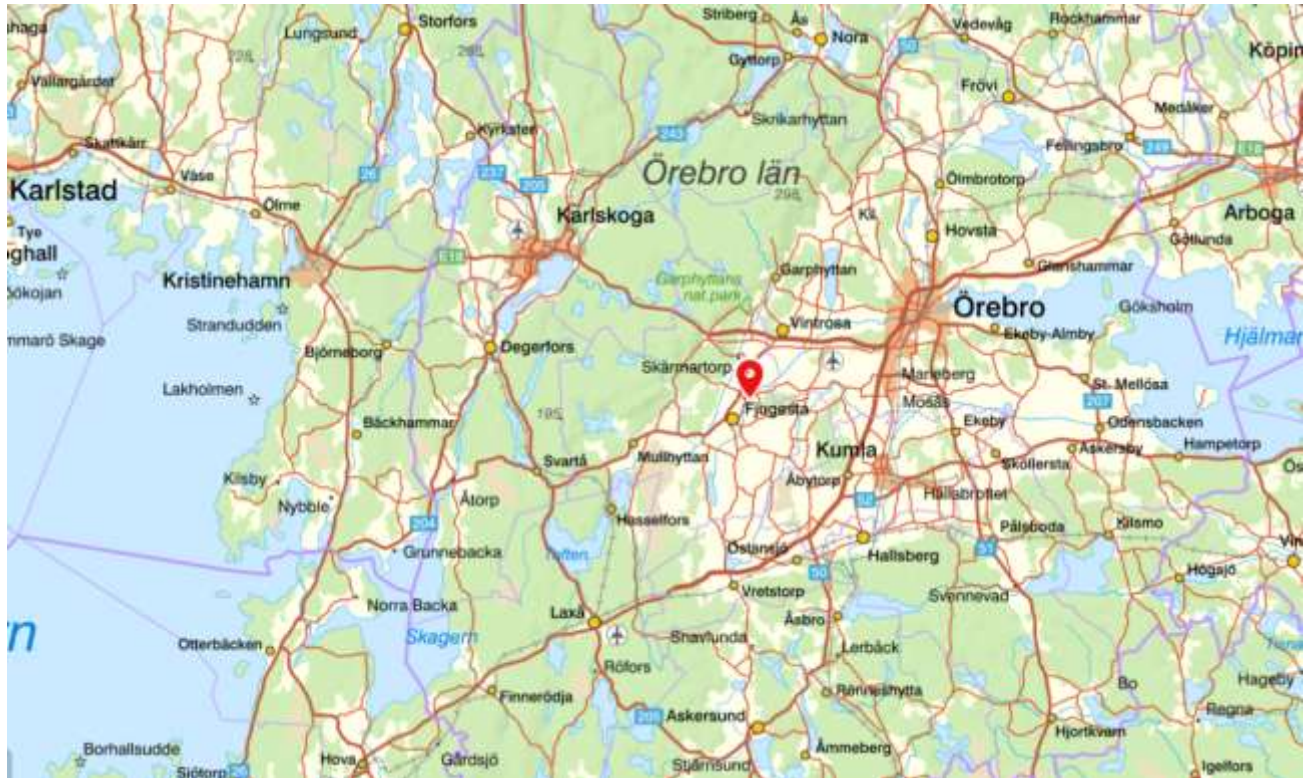
Kyrkogårdarna började anläggas runt kyrkor i Sverige i samband med kristendomens intåg runt 800-talet, kristendomens kyrkobebyggelse medförde kyrkogårdar och ersatte till största del de tidigare gravfälten och många av de allra äldsta kyrkogårdarna används fortfarande idag. De flesta kyrkogårdar bär på en kulturhistoria, som kan handla om en platskontinuitet, olika begravningskulturer, samhällsklassernas olika begravningsskick, ceremoniella ritualer, religiösa seder eller olika typer av gravskick. Kyrkogårdarna har också ett kulturhistoriskt värde gällande gestaltningen, det kan handla om trädkransarna som ramar in kyrkogården, alléerna eller häckarna som ger struktur och dimension åt kyrkogårdsarkitekturen (Eva Grönwall 2017). Många av de äldre kyrkogårdarna kan också fungera som en genbank för perenna växter, där flera gamla sorter som inte finns i handeln idag kan finnas planterade vid en grav (Henrik Morin & Eva Grönwall 2018).

Denna studie kommer att handla om historien, användningen och gestaltningen av Knista kyrkogård, en kyrkogård med historik från 1100-talet, som ligger i Åkerlandskapet, i Lekebergs kommun, 25 km från Örebro i Närke, växtzon 3. För att få en översiktsbild av platsen se bild 1 nedan, för platsens nationella position se bild 2 nedan.

Bild 1: (Ovan) Fotograf: Sofie Pettersson, 2024. Visar västra kyrkogården som den ser ut idag.

Bild 2: (Nedan) Lantmäteriet (2024) Visar placeringen av Knista kyrka i förhållande till Örebro.

Under höstpraktiken 2023, när jag studerade kulturvård med inriktningen trädgård vid Göteborgs Universitet, praktiserade jag på Knista kyrkogård. Genom praktikperioden fick jag en viss inblick om hur skötsel och bevarande av detta kulturarv kan gå till. Det är en plats som jag inte hade någon tidigare koppling till och en plats som jag väldigt sällan besökt då jag inte har några anhöriga som vilar där. Min tidigare erfarenhet av kyrkogårdar är skogskyrkogårdar och till skillnad från dessa så har denna kyrkogård en öppnare yta med mer gräs och planteringar.

Under praktiken uppmärksammade jag att det inte var särskilt många som stannade kvar en längre tid på den västra kyrkogården, utan stannade tog hand om sina gravdekorationer och åkte vidare. Detta fick mig att tänka vidare på varför besökarna inte valde att stanna, det jag återkopplade mest till var att den västra kyrkogården är väldigt öppen och blåsig och inte har mycket växtlighet innanför kyrkogårdsmurarna, vilket gör att platsen inte är särskilt inbjudande.

Den sista praktikveckan fick jag frågan om jag ville göra ett gestaltsförslag på häckplanteringar på den västra kyrkogården. Idag finns inga av rygg eller inramningshäckarna kvar. Det fanns önskemål om en återplantering av inramnings- och rygghäckar. De nya häckarna behövde inte vara av samma art som tidigare funnits. Jag tyckte att det var intressant att få göra en rekonstruktion för den västra delen av kyrkogården och utforskade i detta arbete möjligheterna att göra en kulturhistorisk analys av det tidigare utseendet på kyrkogården med fokus på gångar, häckar, träd och en aning örtartat. Samtidigt ville jag se möjligheterna att utföra en rekonstruktion så att det skulle passa dagens skötsel, Svenska kyrkans klimatmål 2030 och gynna den biologiska mångfalden.

1.2 Problemformulering

Idag upplever jag att den västra kyrkogården är väldigt öppen och blåsig, alla häckar och många av träden på och runt kyrkogården har tagits bort och ersatts med gräsmatta. Placeringen i åkerlandskapet bidrar också till att platsen känns öppen och blåsig, eftersom det inte finns mycket växtlighet som skyddar platsen runt om.

Det som också sker när träden, buskar och häckar försvinner från platsen och inte ersätts med något annat, gör att en del av platsens historia försvinner och den biologiska mångfalden minskar. Jag tänker att genom att fokusera på att återinföra vissa växtslag kan man gynna den biologiska mångfalden på kyrkogården, och ge tillbaka en del av platsens historia. Jag anser att det behövs föras in mer häckar, träd och buskar på kyrkogården för att gynna den biologiska mångfalden och för att göra platsen behagligare för besökare.

När det också körs gräsklippare på platsen i stället för att låta det utvecklas till en äng påverkas den biologiska mångfalden negativt, då det örtartade växtmaterialet inte har möjlighet att etableras eller blomma. Fram till omkring 1800-talet har kyrkogårdarna ofta använts som nyttoplats och gräset/ängsvegetationen har betats eller slagits som foder till betesdjuren (Johan Haas 2009). Det är inget som sker på kyrkogården idag men som skulle gynna den biologiska mångfalden på platsen. Man undviker att ha högräsytor på många kyrkogårdar idag eftersom det lätt kan uppfattas som vanvårdade, däremot ses det att man på flera ställen valt att släppa upp gräsytorna utanför kyrkogårdens murar. Jag tänker att dagens skötselmetoder på Knista kyrkogård inte kommer påverka resultatet av mitt förslag i hög grad, utöver att förslaget kanske kommer minska användningen av gräsklippare. Idag är majoriteten av församlingens häcksaxar och trimmers eldrivna, så dessa påverkar inte den biologiska mångfalden när det kommer till koldioxidutsläppen.

Svenska kyrkan har ett klimatmål inför 2030, där ett av deras mål är att hela verksamhet ska vara klimatneutral senast 2030, kapitel 5 i *Svenska kyrkans färdplan för klimatet* (Svenska kyrkan u.å) handlar om begravningsplatser. I detta kapitel beskrivs det att förvaltningen av kyrkogårdarna ska genomföras och utvecklas på ett sätt som är både klimatsmart och som bevarar och utvecklar den biologiska mångfalden. Bland annat ska den fossila bränsleförbrukningen minska med minst 75% när det kommer till transporter, maskinell utrustning och resor, detta ska ske senast 2027. Eftersom detta klimatmål är högst aktuellt och jag upplever att det idag körs mycket gräsklippare, majoriteten drivna av fossila bränslen, på den västra delen av kyrkogården är detta något som måste beröras i rekonstruktionsförslaget.

En tidigare inventering av kyrkogården har gjorts och i den rapporten har det uttryckts att kyrkogården, om möjligt, ska plantera tillbaka rygghäckar för att kyrkogården ska få tillbaka lite av sitt tidigare utseende (Anneli Borg 2018). Idag har det inte gjorts några åtgärder utifrån inventeringen, därför ville jag undersöka om det genom intervjuer, arkivstudier och litteraturstudier går att ta fram ett rekonstruktionsförslag för den västra delen av kyrkogården. Dels för att kunna ge kyrkogården dess tidigare gestaltning för att tidsidéalen inte ska försvinna, dels för att stötta den biologiska mångfalden och för att få besökare att stanna längre på platsen. Samtidigt utforskas möjligheterna att ta fram ett förslag som passar dagens skötsel.

1.3 Centrala begrepp

Centrala begrepp som används i detta arbete är:

Rekonstruera: Begreppet rekonstruera betyder att man återskapar en förvunnen eller förändrad historisk miljö till ett äldre utseende med hjälp av historiskt källmaterial från den platsen/objektet. Detta skiljer sig från att restaurera som betyder att återställa en trädgård som är förfallen eller igenväxt, men där allt finns kvar (Maria Flinck 2013, s. 22–23).

Fri förnyelse: Begreppet är ett synonym till renovering, att man omgestaltar objektet efter en subjektiv tolkning av platsens historia, där är inte objektets historia det viktiga. Flinck menar på att det oftast handlar om en omgestaltning, en modernisering och att bevarandet inte tas till hänsyn (Flinck 2013, s. 23–24).

Rygghäck: En häck som är planterad mellan ryggarna på gravstenarna, en häck som bildar gravplatsens bakre gräns (Ann-Britt Sörensen & Mona Wembling 2008, s. 69).

Minneslund: En form av helt anonym gravplats där de avlidnes aska grävs ned utan en anhörigs närvaro (Sura-Ramnäs församling u.å, s. 2).

Askminneslund: Liknar en minneslund men är till formen mindre anonym, askan grävs ner utan en anhörigs närvaro, men den avlidnes namn, födelse och dödsdatum skrivs ner på en namnplatta (Sura-Ramnäs församling u.å, s. 2).

Askgravplats: Ett område som innehåller flera grupper av platser för gravar och askurnor (Maria Sundström 2023, s. 145).

Trädkrans: Träd som ramar in kyrkogården (Svenska kyrkan 2022a).

Höggräsyta: En gräsmatta som får växa sig högre och där skötseln gränsar till ängsskötsel (Klara Holmqvist & Joakim Seiler 2017).

Gravvård: Samlingsnamn för gravstenen eller andra minnesmärkningar som smyckar gravplatsen. Innefattar också stenramar, staket, kedjor eller monument vid graven (Svenska kyrkan 2022b).

Allmänna linjen: Hade man inte möjlighet att köpa en egen grav, begravdes man i kronologisk ordning vilket resulterade i att makar inte begravdes bredvid varandra.

Köpegrav: De som ville och hade förmåga kunde köpa sina egna gravplatser till sig själva och sin familj.

Kyrkobalk: En timrad balk som omgärdade kyrkogården, innan den ersattes med stenvägg.

1.4 Syfte

Syftet med denna uppsats är att ta fram ett rekonstruktionsförslag för den västra delen av Knista kyrkogård, som tar utgångspunkt i platsens kulturhistoria och att utforska om det vore möjligt att göra en rekonstruktion som passar dagens skötsel på kyrkogården. Ytterligare ett syfte är att framställa ett rekonstruktionsförslag som stödjer församlingen i sitt arbete för att nå Svenska kyrkans klimatmål 2030.

1.5 Frågeställningar

Hur kan ett rekonstruktionsförslag göra platsen mer attraktiv för besökare?

Hur kan gestaltningen kopplas till platsens kulturhistoria?

Hur kan rekonstruktionen hjälpa församlingen att nå Svenska kyrkans klimatmål för 2030?

Hur kan rekonstruktionsförslaget framställas för att passa dagens skötsel?

1.6 Avgränsningar

Vid starten av examensarbetet tyckte jag att det skulle vara fullt möjligt att göra en rekonstruktion av hela kyrkogården. Det vill säga den gamla delen intill kyrkan, de östra, västra och nya delarna, samt att göra någon slags dokumentation av den nyaste delen med askgravlundar och minneslund. Samtidigt ville jag utforska hur församlingen kunde göra för att nå Svenska kyrkans klimatmål för 2030. Undersökningen skulle bli för omfattande på den begränsade tid detta arbete har utförts under, men jag kan se att mitt intresse för de frågor jag önskat fördjupa mig i, det historiska utseendet och Svenska kyrkans klimatmål, har varit möjliga att undersöka även på den västra delen av kyrkogården.

Rekonstruktionsförslaget har tagits fram utan en budget och berör därmed inte vad det skulle kosta att genomföra rekonstruktionen. Även om intresset av en ny askminneslund/askgravplats och ett gestaltungsförslag för att få finare servicestationer har uttryckts är det inget som kommer utforskas i detta arbete.

1.7 Forsknings och kunskapsläge

Idag forskas det mycket om den biologiska mångfalden (Jonsson 2022). Inom kyrkogårdar har det gjorts flera forskningsprojekt om den urbana kyrkogårdens betydelse för den biologiska mångfalden (Kowarik m.fl. 2016; Larsson & Sederblad 2023). Svenska kyrkan lyfter fram vikten av biologisk mångfald i sitt klimatmål för 2030 och i artikel 15 i Agenda 2030 (Svenska kyrkan u.å; Svenska kyrkan 2024). Utöver den biologiska mångfalden undersöks också möjligheterna att använda urbana kyrkogårdar som rekreationsområden (Petterson m.fl. 2018; Nordh & Wingren 2023). I detta arbete utgår jag från Svenska kyrkans klimatmål och artikel 15 i Agenda 2030 för att jobba med den biologiska mångfalden på den valda kyrkogården, mestadels för att ta reda på hur förslaget kan hjälpa församlingen att nå klimatmålen 2030.

Tidigare forskning som gjorts om de svenska kyrkogårdarnas historik och kulturhistoriska arv är bland annat (Theorell m.fl. 2001; Haas 2009; Carlsson & Karlsson 2014; Grönwall 2017). Dessa publikationer är baserade på inventeringar av olika kyrkogårdar i Sverige. I denna undersökning har flera av dessa publikationer studerats för att få en förståelse för hur vi tidigare har använt kyrkogårdarna och hur gestaltningen har utvecklats genom tiderna.

Det har gjorts tidigare forskning om Knista kyrka, i huvudsak om kyrkobyggnaden. Jag har tagit del av de publikationer som berör historiken om kyrkan och kyrkogårdens utveckling genom tiderna, samt dagens utseende och innehåll (Reinestam 1966; Borg 2018; Sundström 2023). Samtliga publikationer har varit en stor grund för att kunna utföra denna studie, och för

att kunna få en förståelse för kyrkogården och dess utveckling och gestaltning. Denna litteratur har jämförts och kompletterats av litteraturen som handlar om svenska kyrkogårdarnas historik som har förklarat mer ingående om historiken.

1.8 Teoretiskt ramverk

För att kunna förstå vad det innebär att göra ett rekonstruktionsförslag som tar hänsyn till platsens kulturhistoria har jag valt att utgå från Florensdeklarationen (1982) och Venedig Chartret (1965) och använt de artiklarna som berör restaurering.

För att kunna välja växtmaterial har jag främst använt mig av artikel 12 i Florensdeklarationen som beskriver att det växtmaterial som ska ersättas, ska väljas i enlighet med den bästa kunskapen om odlingstraditionerna och ståndortsförhållandena på den aktuella platsen, samtidigt som man tar hänsyn till möjligheterna att identifiera och bevara ursprungliga använda arter i anläggningen. För att kunna bestämma vad som ska vara kvar på platsen av det som finns idag har jag utgått från artiklarna 16 i Florensdeklarationen och 11 i Venedig chartret där beskrivs att vid en restaurering gäller det att man respekterar alla värden i den historiska utvecklingen, att ingen del i historien beaktas mer än någon annan. Detta har jag tolkat att det som finns i idag och är i så pass bra skick att det inte behöver ersättas, ska bevaras för att visa anläggningens historiska utveckling. När jag inte har hittat någon dokumentation för rekonstruktionsförslaget har jag tagit stöd i artiklarna 12 & 13 i Venedig chartret där det beskrivs att en komplettering av beståndsdelar i en historisk miljö måste anslutas harmoniskt med helhetsgestaltningen. Detta får bara genomföras om de respekterar alla värdefulla delar av miljön, som helhetsgestaltningen, balansen i kompositionen och förhållandet till omgivningen.

För att förhålla mig till den biologiska mångfalden utgår jag från artikel 15 i Agenda 2030 (Svenska kyrkan 2024). Där beskrivs det att kyrkogårdar och parker utgör viktiga livsmiljöer för flera hotade och sällsynta växter och djur, att kyrkogårdarnas stora och gamla träd utgör artrika miljöer för mossa och lavar. Det beskrivs också att det i anslutning till kyrkan ska odlas blommor för att kunna smycka altaret solidariskt och efter växtsäsong. Svenska kyrkan har ett klimatmål, där de tre huvudsakliga effektmål inför 2030 är, att svenska kyrkan ska vara klimatneutral senast år 2030. Detta ska till största del nås genom att minska utsläppen inom den egna verksamheten. Svenska kyrkan ska i ökad utsträckning lyfta andliga och existentiella aspekter av klimatkrisen. Svenska kyrkan ska stärka stödet till de människor som drabbats mest av klimatförändringarnas effekter. För att kunna förstå och möjliggöra att rekonstruktionsförslaget kan hjälpa församlingen att nå klimatmålen har jag valt att utgå från kapitel 5 i *Svenska kyrkans färdplan för klimatet* (Svenska kyrkan u.å), som handlar om begravningsplatser. I detta kapitel beskrivs det att förvaltningen av kyrkogårdarna ska genomföras och utvecklas på ett sätt som är både klimatsmart och som bevarar och utvecklar den biologiska mångfalden. Bland annat ska den fossila bränsleförbrukningen minska med minst 75% när det kommer till transporter, maskinell utrustning och resor, detta ska ske senast 2027.

Dessa konventioner och mål har hjälpt mig att välja hur jag ska utföra rekonstruktionsförslaget. Genom konventionerna har jag haft en stabil grund att stå på för att kunna säga vilka delar av dagens gestaltning och växtmaterial ska finnas kvar. Hade jag inte haft dessa konventioner och endast utgått från att det skulle vara kulturhistoriskt skulle troligen stor del av dagens utseende, material och växtmaterial rekommenderats att ersättas.

Målen har hjälpt mig att kunna diskutera varför häckar, träd, buskar och örtartat rekommenderas planteras på platsen. För att öka den biologiska mångfalden, men också för att kunna ge förslag på hur växtmaterial kan vara en hjälp att nå ett klimatmål som med största fokus handlar om koldioxidutsläpp.

1.9 Metod

Denna studie fokuserar på att utforska möjligheterna att skapa ett rekonstruktionsförslag på en mindre del av kyrkogården, som passar platsens kulturhistoria, den biologiska mångfalden, och dagens skötsel. Metoderna som har använts för att komma fram till resultatet är intervjuer med kyrkogårdspersonalen, observationer under studiens tid samt observationer från praktikperioden. Arkivstudier har också gjorts och stöttats av litteraturstudier.

1.9.1 Intervjuer

För att få en bättre förståelse för platsen historik, besökarnas upplevelser, platsen gestaltning och dess innebörd för besökarna och för att kunna framställa ett förslag som passar dagens skötsel har kyrkogårdschefen och kyrkogårdsvaktmästare intervjuats. Intervjuerna har karaktärisering öppet inriktad intervju eftersom de var fokuserade på bestämda teman, se bilaga 1, men var öppna för flertydighet och förändringar (Annika Lantz 2013, s. 61). Jag har valt att begränsa mig till att intervju de anställda på kyrkan, även om det hade varit givande att också intervju besökare.

1.9.2 Observation

Det finns olika sätt att göra observationer. Tina Westerlund (2017) diskuterar i sin avhandling, *Trädgårdsmästarens förökningsmetoder*, metoden deltagarobservation. Genom att själv delta i arbetet som utförs upptäcker hon saker som utföraren själv inte fokuserar på. Hon beskriver att hon hör och ser saker som hon annars kanske inte hade lagt märke till, det som hon inte kunnat ta del av genom observationerna var känslan och därför bytte hon mellan att observera och delta (Westerlund 2017, s. 47). Eftersom jag har praktiserat på platsen har jag gjort ett deltagande i den dagliga skötseln som utförts just under den tiden som jag var där. Jag såg och hörde hur besökarna rörde sig på platsen, samtidigt som jag kunde diskutera skötseln, gestaltningen och brukandet av kyrkogården med de som aktivt jobbar med platsen. Under studien har jag återvänt till platsen och observerat, men då detta har gjorts på vinterhalvåret lutar jag mig mycket mot mina tidigare observationer och upplevelser, samt informanternas observationer av besökarnas upplevelser och rörelser på platsen.

Det har vart en viktig del att kunna luta mig mot mina observationer från praktiken, då denna gjordes på sensommaren och jag redan då uppmärksammade att många besökare inte stannade på den västra delen av kyrkogården under en längre tid. Hade jag bara haft observationerna från vinterhalvåret hade det kanske känts naturligare att besökare inte stannade på grund av kallväderlek. Jag har också fått med mig reflektioner om platsen, vad jag har tyckt vart obekvämt eller svårt att utföra under skötselarbetet och saker jag sett som man kan ändra på.

1.9.3 Arkiv & Litteraturstudie

För att kunna göra ett rekonstruktionsförslag av gångar, häckar och träd har arkivstudier gjorts. På digitalt bildarkiv Örebro museum har bilder som visar Knista kyrka och kyrkogård

studerats. Genom besök på Riksarkivet i Uppsala fick jag också se arkitektens förslag på utvidgningen av den västra delen av kyrkogården. På Nationell Arkiv Databas fick jag ta del av fler av arkitektens ritningar för den västra utvidgningen.

För att stödja arkivstudierna när det kommer till växtmaterial på platsen och för att kunna ta fram ett växtmaterial som har en kulturhistorisk koppling till svenska kyrkogårdar har jag studerat *Minnets trädgård: om kyrkogårdens form och växter* och *Växter vid äldre gravplatser: ett grönt kulturarv att bevara och återanvända* (Sörensen & Wembling 2008; Morin & Grönwall 2018).

För att veta mer om historiken om Sveriges kyrkogårdar och få en bättre förståelse för gestaltningen och användningen har jag tagit del av *Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar* och *kyrkogårdshistoria* (Theorell m.fl. 2001; Haas 2009). För att få en djupare förståelse för Knista kyrka och kyrkogård har *Knista socken del 1 och Knista kyrka: medeltida kyrka med unika takstolar och 1600-tals målningar* studerats (Reinestam 1966; Sundström 2023).

2. Undersökning

2.1 Historik

2.1.1 Kyrkan

Knista kyrka är uppförd mitt i åkerlandskapet, ca 200 m från Enriskullen, en plats där man funnit fornlämningar i form av ett gravfält från järnåldern. Fornlämningarna gör att vi med största sannolikhet kan koppla kyrkan till vikingarna som bodde på platsen, något som beskrivs vara en vanlig förekomst just bland de första kyrkorna. De första kyrkorna var dessutom privatägda och uppfördes i anslutning till byggherrens egen gård och oftast i närheten av, eller på samma plats, som en tidigare kultplats. Det sågs som en tydlig manifestation som samtidigt bidrog till en status och en platskontinuitet (Theorell m.fl. 2001; Haas 2009).

Kyrkan är en vitputsad stenkyrka, se bild 3 t.h., troligen uppförd kring 1131. Något som är unikt i Sverige med Knista kyrka är de äldsta takstolarna, dessa kan ses som en kombination av tidigmedeltida takstolar och takstolar som finns i norska stavkyrkor, enligt Haas uppförde man i slutet på 1000-talet först stavkyrkor och senare på 1100-talet vitputsade stenkyrkor (Haas 2009; Sundström 2023).

Det har gjorts två dendrologiska undersökningar på de äldsta takstolarna, den första gjordes 1996 på uppdrag av Riksantikvarieämbetet, denna datering var inte helt säker men visade att kyrkan kunde vart uppförd tidigast 1123. Under 2018 och 2019 tog man nya prover i samband

med projektet medeltida taklag. Proverna visar på att virket kan ha fällt tidigast på vinterhalvåret 1130/1131, vilket i sig gör att kyrkan tidigast kan ha blivit färdigställd 1131. Trots detta gör dateringen till 1131, Knista kyrka till den hittills äldsta daterade och bevarade kyrkan i Närke (Sundström 2023, s. 11).

2.1.2 Gamla kyrkogården

Den äldsta delen av kyrkogården omgärdar kyrkan, se bild 4 t.h., är troligen lika gammal som kyrkan och har förmodligen haft formen av en kvadrat. Haas förklarar att vi kan anta att de flesta kyrkogårdar är lika gamla som dess kyrkor, eftersom många av de första kyrkorna var privatägda och låg nära gårdarna. Då det sedan innan fanns en tradition att begravas på sin gård var det troligen inga större avsteg från traditionen att begravas på kyrkans mark. På 1100-talet övergick kyrkorna från att enbart vara privatägda till att bli sockenkyrkor, samtidigt blev det också naturligt att de som bodde inom socknen också skulle begravas på ”kyrkans heliga mark” (Haas 2009, s. 15).

Bild 4: Lantmäteriet (2024) Översiktsbild gamla kyrkogården

Kring 1850 jämnades kyrkogården med sand och runt 1870 anlades sandgångar från grindarna fram till kyrkportarna, samtidigt började man ersätta den omgärdande kyrkobalken med en kallmurad stenmur och 1857 ersatte stenläggaren Lars Forsberg i Ribbohyttan hela kyrkogårdsmuren. Under början på 1900-talet anlade man gräsmatta och en del av sandgångarna täcktes av kalkstensplattor. 1908 togs den östra delen av muren bort och ersattes med en slänt ner till den då nyanlagda delen av kyrkogården. (Reinestam 1966; Sundström 2023).

Idag är gångarna runt kyrkan belagda med stensmjöl och växtligheten är sparsam på platsen. Det finns några större träd och buskar men enligt Haas har de äldre kyrkogårdarna inte heller haft särskilt mycket sammanhängande struktur som gångar och kvarter som är vanligt idag, de har tidigare använts för nyttoändamål.

Haas menar på att vi kan ana att de medeltida kyrkogårdarna inte var några välskötta anläggningar med gångar och planteringar utan istället en öppen plan med jordhögar för varje grav, betad eller slagen ängsvegetation och träd i de fall de råkade växa något (Haas 2009).

2.1.3 Östra kyrkogården

I slutet av 1800-talet ser man spår av de förändringar som skedde på 1700-talets stadskyrkogårdar. Som en ökad

Bild 3: Fotograf: Sofie Pettersson, 2024. Knista kyrka.

Bild 5: Lantmäteriet (2024) Översiktsbild östra kyrkogården.

popularitet i form av trädkransar, kvartersindelningar med gångar och områden avsatta för köpegravar och för allmänna linjen (Haas 2009). Något som tydligt märks när en utvidgning av kyrkogården planerades i slutet på 1800-talet, då behovet av nya gravplatser blev stort i Knista eftersom befolkningstillväxten ökade. En utvidgning av kyrkogården diskuterades och 1906 ansöktes ett tillstånd att stycka av mark öster om kyrkan från den dåvarande prästgården se bild 5 ovan.

Den 18 november 1908 invigdes den östra delen av kyrkogården, den nya kyrkogården hade lika stor yta som den gamla kyrkogården och omgärdades av en hagtornshäck på tre av dess sidor. 1957 ersattes den då vanvårdade häcken med en stenmur ritad av arkitekt E. Willén från Örebro (Reinestam 1966; Sundström 2023).

Idag är gången som binder området till norra kyrkogården, kyrkan och verkstaden asfalterad men resterande gångar har stenhjulsbeläggning. Vaktmästarna klipper inte gräset i slänten mellan kyrkogårdarna utan låter den blomma och slår den några gånger per säsong.

2.1.4 Västra kyrkogården

Det visade sig snabbt att den östra kyrkogårdens utrymme inte räckte till och man började diskutera anläggningen av en ny kyrkogård. 1933 började man undersöka om det gick att utvidga kyrkogården till söder, i direkt anslutning till den östra delen. 1935 presenterade man två alternativ till den nya delen av kyrkogården, alternativen bestod av en utvidgning till söder och en till väster. Arkitekten Erik Fant anlätades och efter att han besökt kyrkogården gjorde han alternativa ritningar, rent estetiskt ansåg Fant att platserna var likvärdiga (Reinestam 1966). Det bestämdes att utvidgningen skulle ske väster om kyrkan, se bild 6, något som motsattes med förklaringarna att:

Bild 6: Lantmäteriet (2024) Översiktsbild västra kyrkogården

Trafiken på den intilliggande landsvägen skulle beröva kyrkogården: "dess ro och fridfullhet" den hårda västavinden försvåra växtligheten, kyrkans och traktens "nuvarande vackra utseende" gå förlorad och vattentillflödet till Brånsta och Tegelsta gemensamma källa skulle säkerligen avskäras genom områdets dränering Reinestam 1966, s.141

På grund av motsättningarna hade man en extra stämma i slutet på februari 1937 där man diskuterade utvidgningen, men det beslutades ändå att den nya delen av kyrkogården skulle anläggas väster om kyrkan. 1938 genomfördes arbetet enligt ritningarna av Erik Fant, se bild 7 nedan. Den 25e september 1938 invigdes den västra kyrkogården med parkeringsplats och bårhus. Ritningen av Fant visar en kyrkogård med raka gånger, tydlig kvartersindelning, träd och häckar som inramas av en stenmur och rader av träd (Reinestam 1966; Sundström 2023).

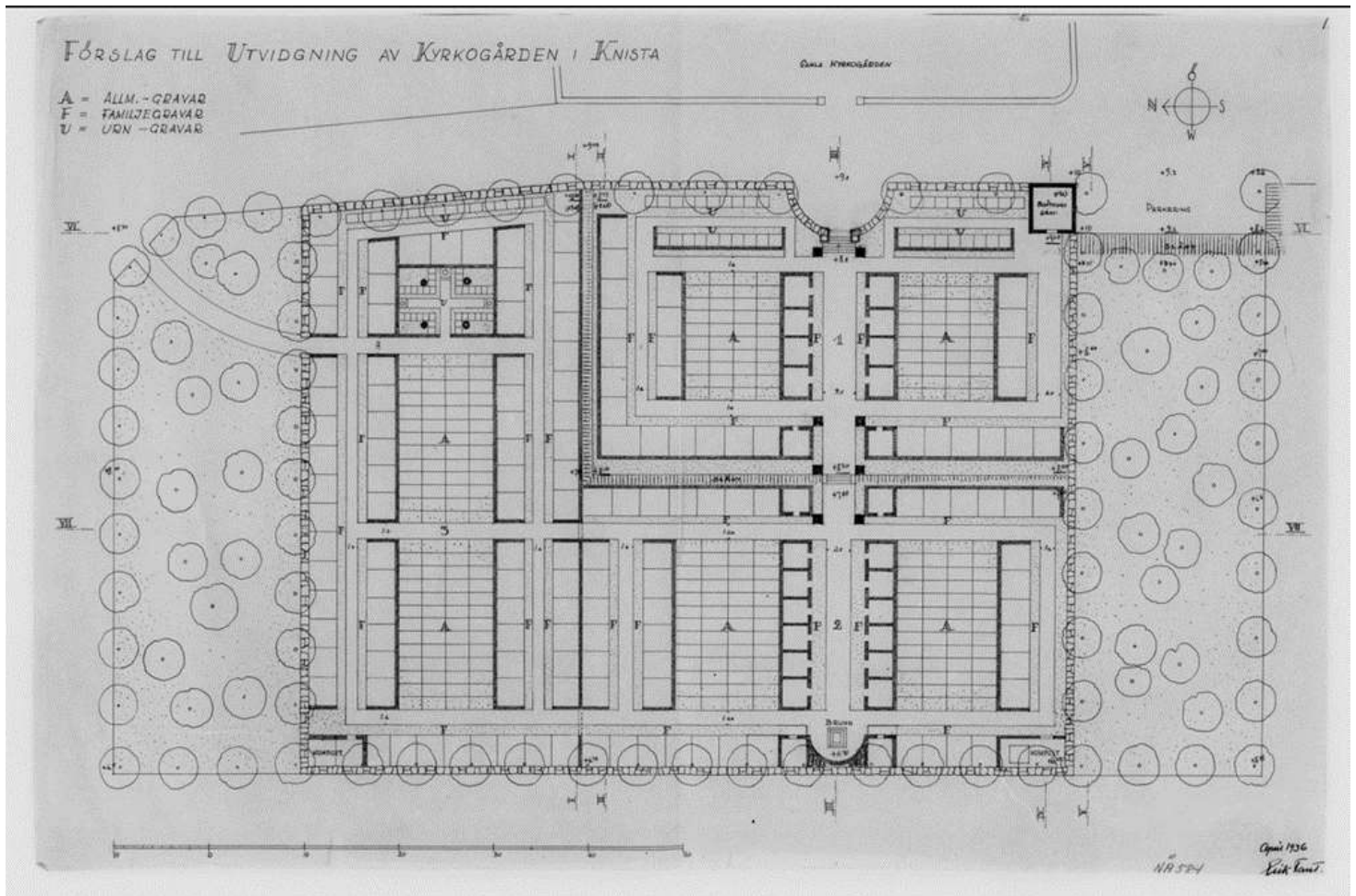

Bild 7: Fant, Erik (1936) *Förslag till utvidgning av Kyrkogården i Knista*. Originaliet tillhör Riksarkivet

I kyrkogårdens södra hörn byggdes ett bårhus som är införlivat i muren och täckt med gräs och sedum, rummet ligger delvis i marknivå och en trappa leder ner till dess ingång (Sundström 2023). Idag används bårhuset som ett förråd men personalen har uttryckt önskan om att städa ur det och använda den som en utgångspunkt vid urngravsättningar¹. Gravkvarter 1 och 2 ligger uppe på en höjd som skiljs från de övriga kvarteren med en smal slänt, se bild 8 t.h.

¹ Kyrkogårdsvaktmästare intervju 2024/02/02

Gravkvarter 1 och 2 har tidigare vart inramade av en häck se bild 9, på dessa kvarter har det tidigare funnits grusgravar och familjegravar, enstaka barngravar och allmänna gravar. Familj och grusgravarna har tidigare haft infattningshäckar (Borg 2018). Det var endast dessa delar av kyrkogården som kallades västra kyrkogården från början, resterande fem kvarter kallades för nya kyrkogården². Idag finns de flesta av gångarna kvar men har blivit asfalterade, majoriteten av skogslindarna i trädkransen finns kvar på platsen, men alla häckar har tagits bort.

Bild 9: Digitalt Museum *Knista kyrka och kyrkogård 1951*

Enligt Haas införde många lokala kyrkoråd, på 1930-talet, ofta förbud mot gravvårdar högre än ett visst mått, så att de inte skulle bli högre än rygghäckarna, på det sättet skulle man få obrutna häcklinjer. Även gravramar förbjöds på nya gravar som i stället skulle anläggas i en sammanhållande grasmatta. Samtidigt som gravvårdarna förändrades bröts uppdelningen i allmänna kvarter och köpegravskvarter. De äldre köpegravsområdena blev kvar men de allmänna kvarteren lades i de flesta fall om till moderna kvarter med låga och breda gravvårdar (Haas 2009). Detta syns tydligt på kvarter 4–7 på den västra kyrkogården, speciellt med hur gravstenarna är placerade.

2.1.5 Nya kyrkogården

1970 fanns återigen ett behov av att utvidga kyrkogården och fyra olika förslag framställdes av Kurt och Trudi Gustafsson, ett par landskapsarkitekter från Örebro. Utvidgningen beslutades placeras nordöst om kyrkan, bakom prästgården, i anslutning till den östra kyrkogården se bild 10 t.h. Området angränsar likt den västra delen till landsvägen och kyrkogården färdigställdes 1976 (Sundström 2023).

Bild 10: Lantmäteriet (2024) *Översiktsbild nya kyrkogården.*

Alla gångar är asfalterade. Det finns fyra rabatter längs med den östra muren, där växer det hängsälg, en, ros, näva och kärleksört. Vid ena servicestationen växer hassel och spirea och vid den andra stationen är tre sibiriska ärtbuskar planterade. Några syrenbuskar hittas i den västra delen och en paradisbuske är planterad för att dölja ett trefasuttag. En rododendron finns planterad på den sydöstra sidan av kyrkogården i angränsning till en häck av rosenspirea. För att avgränsa kvarteren har personalen planterat häcken av rosenspirea och en ligusterhäck. Utöver detta återfinns två thujor och en magnolia som planterats vid några gravvårdar.

² Kyrkogårdsvaktmästare intervju 2024/02/02

2.1.6 Minneslund och askgravplats

1984 revs den gamla prästgården som låg norr om kyrkan, på platsen anlades i stället en parkering. 1999 tillkom kyrkogårdens minneslund med en gemensam plats för utsmyckning med blommor och ljus, samt tre askgravplatser, se bild 11 t.h. (Sundström 2023).

Askgravplatserna har utökats efter hand och idag finns det åtta. Naturstenar är utplacerade där de avlidnas namn kan graveras in och församlingen ansvarar för planteringen på platsen (Sundström 2023). Idag finns det inte många platser kvar i askgravplatserna och personalen vill ta fram ett nytt förslag av en askgravplats, eventuellt på den västra kyrkogården³.

Bild 11: Lantmäteriet (2024) Översiktsbild minneslund, askgravplatserna och parkeringen.

Parkeringen och de gångar som finns är asfalterade. Runt parkeringen växer en syrenhäck, häckkaragan, schersmin, plymspirea och äppelträd. Vid servicestationen är två buskar ormhassel planterade.

3. Resultat

I det rekonstruktionsförslag jag har tagit fram har jag valt att utgå från arkitektens ritning när det kommer till hur kyrkogården planerades att se ut. Foton har studerats för att se hur kyrkogården har gestaltats och på de foton det framgår har jag studerat vilka växter som har funnits planterade på platsen. Om det hade funnits hade jag använt mig av arkitektens val av växtmaterial. Tyvärr är detta inget jag har hittat vilket gör att jag anar att arkitekten aldrig specificerade vad det skulle vara för växtmaterial. För en sammanställning av det växtmaterial jag rekommenderar att plantera på platsen se bilaga 2.

Under intervjuerna med de anställda på kyrkogården kom det fram att de önskad ett gestaltungsförslag på något som markerade gravkvarteren. Något som inte framgår tydligt idag, det kunde vara häckar, träd, eller klättrväxter. Vid en av intervjuerna framgick det att anhöriga gärna ville att det skulle planteras nya växter på kyrkogården⁴. Klimatmålen för 2030 diskuterades också under intervjuerna, där hade informanterna olika upplevelser med hur de arbetar med detta. Det som togs upp mest var att de arbetar med eldrivna maskiner, men att några av de redskap som används mest idag är bensin eller dieseldrivna. Detta är något de jobbar på att ersätta.

Jag har valt att dela upp resultatet i gångar, häckar, buskar, träd, örtartat och övriga insatser för att nå klimatmålen 2030. Detta har gjorts för att jag har tyckt att det har vart enklare att

³ Kyrkogårdschef intervju 2024/01/30 & Kyrkogårdsvaktmästare intervju 2024/02/02

⁴ Kyrkogårdschef intervju 2024/01/30

fokusera på de olika delarna i förslaget var för sig, i stället för att fokusera på de olika gravkvarteren. Den sista delen i resultatet handlar om övriga insatser personalen på Knista kyrkogård gör för att uppnå klimatmålen 2030, men som inte berör den västra kyrkogården.

3.1 Rekonstruktionsförslag gångar

Idag finns majoriteten av gångarna på den västra kyrkogården kvar, samtliga är asfalterade. Denna del av rekonstruktionen kommer baseras på bild 12 t.h. som visar hur gångarna såg ut 1946, 8 år efter kyrkogårdens anläggning. Majoriteten av gångarna blev enligt arkitektens ritning, bild 7, det är vissa saker som skiljer sig från ritningen och detta foto. Fotot visar att parkeringen har flyttats till den norra sidan, det saknas även två gångar vid östra muren närmas ingången, där arkitekten planerat för urngravar. Det har tillkommit en gång i söder längs med muren som inte skulle gått där enligt arkitektens ritning. Eftersom dessa saker inte överensstämmer med arkitektens ritning är det troligt att dessa saker inte utfördes enligt ritningarna.

Bild 12: Digitalt Museum *Flygfoto över Knista kyrka tagen för vykort 1946*

Förslag från den kulturhistoriska värderingen 2018 är att alla gångar ska ersättas med packad stenmjölsbeläggning likt den runt kyrkan (Borg 2018). Önskemål från de intervjuade är att gångarna inte rekonstrueras, eller att de i alla fall inte rekonstrueras som stenmjölsgångar då asfalt är enklare att sköta.

Under praktiken rensade jag och mina kollegor stenmjölsgången vid kyrkan och då diskuterade vi det kulturhistoriska värdet, skötseln och tillgängligheten. Det vi kom fram till var att stenmjöl var bättre än gårdsgrus och sand när det kommer till tillgängligheten, när gångarna skulle passa in i den historiska miljön. Men att asfalt är det minst skötselkrävande alternativet och enklare för personalen att hålla is och snöfri på vintern. Däremot tycker jag att det blir ett mycket trevligare ljud och behagligare känsla när man går på grusgångar jämfört med om man går på asfalt. Jag och kollegorna ansåg att oavsett vad, bör tillgängligheten komma i första hand när det gäller offentliga platser som kyrkogårdar. Alla ska kunna ha möjligheten att hälsa på anhöriga, oavsett om man är rörelsehindrad eller ej. Idag använder sig personalen av manuella skötselmetoder, vilket enligt Lundberg & Seiler (2018) inte är den mest passande skötselmetod för hårt packat stenmjöl. Packas gången tillräckligt hårt kan ytan få relativt bra skydd mot ogräsetablering, då är termisk ogräsbekämpning den mest effektiva metoden (Daniel Lundberg & Joakim Seiler 2018 s. 21).

Utifrån artikel 16 i Florensdeklarationen (1982) och artiklarna 11 och 13 i Venedig chartret (1965) ska en restaurering av en trädgårdsanläggning göras med hänsyn till platsens historiska utveckling. Ingen period i historien ska beaktas mer än någon annan och alla tillskott av värde ska respekteras oberoende av deras ålder eftersom stilrenhetlighet i sig inte är ett eftersträvanvärt mål. Komplettering ska endast tillåtas om de respekterar alla värdefulla delar, helhetsgestaltningen, balansen i kompositionen och förhållandet till omgivningen (ICOMOS 1965; ICOMOS 1982).

Utifrån önskemålen och mina observationer anser jag att samtliga gångar är i så pass bra skick idag att dessa ska förbli asfalterade, tills asfalten har blivit i så pass dåligt skick att dessa måste ersättas. När den ersättningen sker bör gångarna beläggas med hårdpackat stensmjöl som runt kyrkan.

Men det finns tre gångar som bör rekonstrueras för att komplettera helhetsgestaltningen och balansen på kyrkogården. Dessa är markerade med grönt på bild 13 t.h. gångarna bör ha en stensmjölsbeläggning, för att i någon del av kyrkogården, återkoppla till de sandgångar som fanns vid kyrkan i slutet på 1800-talet.

Stensmjöl är inte samma material, men är bättre anpassad för rörelsehindrade. Idag finns det två gångar som inte är möjliga att rekonstruera eftersom det ligger gravrätter där och dessa är markerade med rött på bild 13.

Stensmjölsgångarna medför en ökad skötsel, det är delvis därför jag rekommenderar att inte ersätta de redan asfalterade gångarna förrän de har blivit i dåligt skick. När det kommer till den biologiska mångfalden kan det gynna att ha stensmjölsgångar. Mineraler från stensmjölet kan frigöras, som i sig kan gynna vissa arter av gräs och örter intill. Vilket inte är en möjlighet med asfalterade gångar.

3.2 Rekonstruktionsförslag häckar

Idag finns inga häckar kvar på den västra kyrkogården. Eftersom kyrkogården ligger mitt i åkerlandskapet och inte är omgärdad av växtlighet gör bristen på häckar inne på kyrkogården platsen väldigt öppen och blåsig. Genom att plantera häckar på denna öppna och blåsiga plats kan växtligheten ge upplevelse av skydd från vinden, eller en rumsbildning kan ge besökare utrymme för enskildhet när de besöker eller gravsätter sina anhöriga. Genom att plantera häckar och rygghäckar kan man också gynna den biologiska mångfalden på flera sätt, det kan exempelvis handla om olika blomningstider som gynnar pollinerare eller som erbjuder boplatser och skydd för fåglar, djur och insekter.

Rygghäckarna har en självklar användning på kyrkogårdar och det finns tydliga spår på att rygghäckar har funnits på den västra kyrkogården. Att återfå dessa skulle ge tillbaka en del av platsens historia, i form av växtlighet och gestaltning. Det skulle också gynna den biologiska mångfalden och det kulturhistoriska värdet. Däremot bidrar rygghäckar till en större skötselinsats, eftersom det krävs beskärning av rygghäckarna inte får bli så stora att gravvårderna inte syns. Nackdelen med en klippt häck är att man kan riskera att förlora en stor del av blomningen, som då kan påverka den biologiska mångfalden negativt, vill man gynna den biologiska mångfalden kan man klippa häcken efter blomningen. I den kulturhistoriska värderingen 2018 rekommenderar författaren att återplantera den avgränsande häcken i kvarter 1 och 2 samt rygghäckar i kvarter 4–7 (Borg 2018 s. 43).

Under intervju med kyrkogårdschefen önskades från besökare någon växtlighet på den västra kyrkogården, något grönt. Av kyrkogårdschefen önskades något som markerade gravkvarteren då detta är otydligt idag. När det kom till växtmaterialet på häckarna önskades

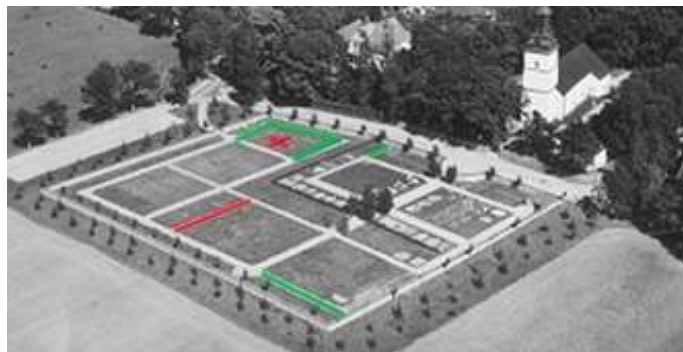

Bild 13: Digitalt Museum *Flygfoto över Knista kyrka tagen för vykort 1946*

något som går bra att beskåras och som inte blir för högt, det ska kännas tryckt och besökare ska kunna se över häckarna, angående art önskades gärna idegran eller avenbok⁵.

Under intervjun med en av vaktmästarna, önskades ett material som inte krävde mycket skötsel, då ett skötselkrävande växtmaterial idag inte skulle hinnas med och därmed skulle leda till problem. När det kom till önskemål på växtmaterial ville personalen hellre ha något som tappar alla löv på samma gång, än avenbok/bok som släpper sina blad under lång tid, då detta är enklare ur skötselsynpunkt. Personalen vill väldigt gärna att kyrkogården ska återfå sin tidigare karaktär och skulle tycka att det var jättefint med ett kulturhistoriskt förslag med avgränsningshäckar, inramningshäckar och rygghäckar, men ser inte att det är möjligt ur skötselsynpunkt idag, då de inte är tillräckligt stor arbetsstyrka⁶.

Jag ser ett problem med den biologiska mångfalden på denna del av kyrkogården. Eftersom det idag inte finns några häckar på platsen finns det en väldigt stor förbättring för den biologiska mångfalden om man planterar in nya häckar på platsen. Då platsen ligger mitt i ett åkerlandskap har kyrkogården också möjlighet att stötta den biologiska mångfalden utanför kyrkogårdsmurarna, det kan ses som en jämförelse med den biologiska mångfalden i urbana landskap, eftersom det odlas en monokultur på åkrarna. Därför kan det vara bra att häckarna på kyrkogården kan erbjuda exempelvis mat i form av nektar eller skydd och boplatser.

3.2.1 Kvarter 1 & 2

För att kunna göra en rekonstruktion av häckarna på denna del av kyrkogården har jag valt att utgå från artikel 12 i Florensdeklarationen (1982). Artikel 12 anger att de arterna av buskar som ska ersättas regelbundet ska väljas med hänsyn till möjligheterna att identifiera och bevara ursprungligen använda arter (ICOMOS 1982). Vid en inzoomning i fotot nedan, bild 14, går det att se något ljust som liknar små vita blommor längst ut på häcken, vars blomform påminner om den på liguster, det kan då röra sig om en ligusterhäck. Detta kan stötts av litteraturen som nämner liguster som en vanlig häckväxt på svenska kyrkogårdar (Theorell m.fl., 2001; Sörensen 2008).

⁵ Kyrkogårdschef intervju 2024/01/30

⁶ Kyrkogårdsvaktmästare intervju 2024/02/02

De häckar som idag går att rekonstruera är inramningshäcken som ramar in kvarter 1 & 2, som framgår tydligt i bild 14 ovan. Några rygghäckar kan också återplanteras, se bild 15

Bild 15: Lantmäteriet (2024) Häckar i kvarter 1 & 2.

nedan där den gröna markeringen visar vart häckarna kan planteras idag.

Angående växtmaterialet rekommenderar jag liguster (*Ligustrum vulgare*) till inramningshäcken och dvärgliguster (*Ligustrum vulgare`Lodense`*) till rygghäckarna, just för att den inte blir mer än metern hög.

3.2.2 Kvarter 3 &4

I dessa kvarter har ingen dokumentation hittats, men genom en tolkning av hur gravstenarna står rygg i rygg med varandra kan vi

avgöra hur rygghäckarna tidigare har varit planterade. Detta är också den nedre delen av kyrkogården som blir mycket blötare under våta perioder, därför utgår jag från artikel 12 i florensdeklarationen (1982) och artikel 13 i Venedig chartret (1965). Jag tolkar dessa artiklar att man med bästa möjliga kunskap ska utgå från platsens odlingstraditioner och ståndortsförhållanden, bevara ursprungligen använda arter. Att en komplettering endast kan tillåtas om gestaltningen respekterar alla värdefulla delar av platsens utformning, helhetsgestaltningen, balansen i kompositionen och förhållandet till omgivningen (ICOMOS 1965; ICOMOS 1982).

Kvarter 3 & 4 avgränsas från kvarter 1 & 2 genom inramningshäcken, (se häckar 3.2.1.) och en smal slänt. På bild 16 t.h. har jag markerat vart det idag är möjligt att plantera in rygghäckar. I kvarter 3 finns det ingen rekommendation angående häckarna i den kulturhistoriska värderingen 2018 (Borg 2018). En av gångerna jag besökte platsen undersökte jag på vilka ställen det skulle gå att återplantera rygghäckarna baserat på gravstenarnas placering mot varandra.

I kvarter 3 finns det en möjlig rygghäck att plantera som är markerad i det nedre högra hörnet på bild 16. I kvarter 3 kan man genom gravstenarnas placering fortfarande ana att man fortfarande brukade allmänna och köpelinjen. Eftersom det idag växer två thujor mellan gravvåderna där den enda rygghäcken kan planteras, kan man plantera in en thuja häck (*Thuja occidentalis`Brabant`*). För att bevara det växtmaterial som växer där idag och för att få in ett städsegrönt växtmaterial som bland annat kan fungera som ett skydd för många djur under vinterhalvåret. Det ger också platsen form och färg på vintern när de lövbärande häckar,

Bild 16: Lantmäteriet (2024) häckar i kvarter 3 & 4.

buskar och träd har fällt sina löv. Ur skötselsynpunkt bör häcken beskäras en gång om året, toppen beskär när häcken har nått önskad höjd, thuja bryter inte på gammal ved så uppbyggnadsbeskärningen är mycket viktig. Idegran (*Taxus baccata*) är en barrväxt som tål hård beskärning och växer relativt långsamt, som kanske hade vart ett bättre val ur skötselsynpunkt, men som inte trivs i blöta jordar och som ung växer bäst på skyddade lägen (Stångby plantskola 2023a).

I kvarter 4 rekommenderar Borg (2018) att plantera in några av kvarterets rygghäckar. Det går att plantera fyra rygghäckar, markerade med grönt på bild 16. Genom att tolka placeringen av gravvårderna kan jag se att en förändring har skett, att man har slutat bruka allmänna- och köpelinjen och att man började anlägga gravarna i moderna kvarter med enhetliga gravvårdar i gräsmattan som skiljts av rygghäckar. Eftersom det inte finns någon dokumentation av växtmaterialet i kvarter 4 och det idag bara är gräsmatta, kan det antingen planteras dvärgliguster (*Ligustrum vulgare* 'Lodense') för att återkoppla till kvarter 1 & 2. Man kan plantera trubbhagtorn (*Crataegus monogyna*) för att återkoppla häcken till den hagtornshäck som fanns planterad på den östra kyrkogården kring 1950-talet. Hagtorn har en stor betydelse för djurlivet, genom de mycket nektarrika blommorna, bären och de taggiga grenarna som ger fåglar och andra djur skydd. Växten tål hård beskärning men blir stor och bred om den inte beskär, därför kanske den inte passar dagens skötsel. Hagtorn är annars en häckväxt som tidigare använts på svenska kyrkogårdar (Theorell m.fl. 2001; Stångby plantskola 2023b). Jag rekommenderar att göra en fri förnyelse och planterar måbär (*Ribes alpinum* Fk Elisabet E). Måbär har tidigare använts som häckväxt på svenska kyrkogårdar, har små ståndorts krav och blir inte mer än 1–1,5m hög (Theorell m.fl. 2001). Den tidiga blomningen gynnar pollinatörer, och kan användas i altarbuketten.

3.2.3 Kvarter 5, 6 & 7

Som i kvarter 3–4 finns det ingen dokumentation om den tidigare gestaltningen utan jag utgår från en tolkning av gravstenarnas placering och arkitektens ritning, bild 7. Här utgår jag också från artikel 12 i Floresdeklarationen (1982) och 13 i Venedig chartret (1965) (ICOMOS 1965; ICOMOS 1982).

Kvarter 5 ligger i det översta vänstra hörnet på bild 17 t.h., och löper längs med slänten till kvarter 2 och fortsätter i anslutning till kvarter 4 ner till den asfalterade gången. I arkitektens ritning, bild 7, skiljs kvarter 4 och 5 med en häck.

Rekommendationen från kulturvärderingen 2018 var att återplantera rygghäcken, markerad längst upp i vänster på bild 17 (Borg 2018). Utifrån informanternas önskningar att göra en tydligare kvartersindelning rekommenderar jag att plantera den avgränsande häcken som löper längs med slänten ner till gången.

När det kommer till angränsningshäcken i kvarter 5 finns det idag en tok (*Dasiphora sp.*) som är planterad precis där kvarter 4 och 5 möts med slänten till kvarter 2. Det skulle kunna tolkas att det har växt en tokhäck på platsen, vilket kan

Bild 17: Lantmäteriet (2024) Häckar i kvarter 5–7.

vara en möjlighet, men släktet trivs på soliga och väldränerade lägen, något som den lägre delen av västra kyrkogården inte är (Stångby plantskola 2023b). Tok är inte heller en häckväxt som nämnts i litteraturen som en typisk häckväxt på svenska kyrkogårdar. Det skulle alltså kunna planteras en tokhäck, för att det växtmaterialet finns på platsen idag och enligt artikel 12 i Florensdeklarationen bevarar man då ursprungligen använda arter. Men det är ingenting jag rekommenderar utifrån platsens ståndort. Jag skulle istället rekommendera att plantera liguster (*Ligustrum vulgare*) för att återkoppla häcken till kvarter 1 & 2, eller för att återkoppla till ligusterhäcken som växer på den nya delen av kyrkogården (se kap. 2.1.5).

Kvarter 6 ligger mellan kvarter 5 & 7. Där kan det idag planteras en rygghäck enligt markeringen i bild 17, som även rekommenderats i den kulturhistoriska värderingen 2018 (Borg 2018). Angående rygghäckarna i kvarter 5 och 6, har jag tagit fram samma alternativ som i kvarter 4, det vill säga dvärgliguster, trubbhagtorn eller måbär. Dessa växter passar platsens ståndort och har enligt litteraturen en historisk koppling till svenska kyrkogårdar. Man kan också välja att ha olika häckar i de olika kvartererna för att få en variation i blomningstider och gynnande förhållanden för den biologiska mångfalden.

Kvarter 7 ligger längst ner i vänstra hörnet på bild 17 och där kan det idag planteras två rygghäckar. I den kulturhistoriska värderingen 2018, rekommenderas det att plantera tillbaka rygghäcken närmast gången mot kvarter 6 (Borg 2018). Här kan man göra som i kvarter 3, eftersom det redan finns thujor planterade på platsen kan man identifiera och bevarar växtmaterialet och plantera en rygghäck av thuja (*Thuja occidentalis* 'Brabant'). Man får då ersätta de thujor som växer på platsen idag, eftersom de är för stora för att passa som rygghäck.

3.3 Buskar

Idag finns det några friväxande buskar på den västra kyrkogården. Det är fyra thujor och en tok som samtliga växer på gravvårdar. Det finns även en friväxande buske bakom en bänk i det södra hörnet. Utöver det finns inga friväxande buskar planterade på platsen, så denna del av förslaget kommer vara en fri förnyelse, som grundas på mina tolkningar av arkitektens ritning.

Under intervjuerna kom det fram att det önskades en tydligare kvartersindelning, det kunde göras med häckar, träd, buskar eller klätterväxter⁷. Det finns ingen dokumentation om att buskar ska planterats på platsen, men när jag har gjort en tolkning av arkitektens ritning, bild 7, tolkar jag det som att det ska finnas ett buskage runt brunnen, se bild 18 t.h.

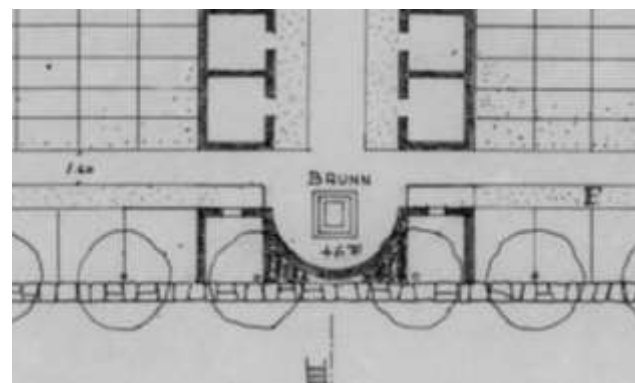

Bild 18: Fant, Erik (1936) *Förslag till utvidgning av Kyrkogården i Knista*. Originaliet tillhör Riksarkivet.

Under min praktik uppmärksammade vi att muren hade börjat bukta utåt på detta ställe, men om det berodde på påkörningsskador av gräsklippare eller för att marken var väldigt blöt perioden innan kunde vi inte svara på.

Därför kommer jag i denna del av förslaget utgå från artiklarna 12 och 13 i Venedig chartret (1965) att en komplettering av saknade beståndsdelar måste ansluta sig harmoniskt till

⁷ Kyrkogårdschef intervju 2024/01/30 & Kyrkogårdsvaktmästare intervju 2024/02/02

helheten och måste respektera alla värdefulla delar av gestaltningen. Dess helhetsgestaltning, balansen i kompositionen och förhållandet till omgivningen (ICOMOS 1965).

För att slippa eventuella påkörningsskador, eller att muren tar skada för att det är underlaget är för vått, rekommenderar jag att plantera in hängsälg (*Salix caprea* 'Kilmarnock'), hängsälgen kan också återkopplas till rabatterna på den nya kyrkogården. Eftersom gräsytan är väldigt smal mellan vattenposten och muren, se bild 19 t.h, skulle även kuromevide (*Salix gracilistyla* 'Mt. Aso') eller liten rödvide (*Salix purpurea* 'Nana') fungera på platsen. Jag rekommenderar att man planterar in hängsälg här eftersom växten passar ståndorten och gynnar den biologiska mångfalden på platsen genom en tidig blomning. Videkissarna som kommer i mars-april kan även plockas in till altarbuketten.

Bild 19: Fotograf: Sofie Pettersson, 2024. Brunnen idag.

Utöver detta finns det inga belägg på att det ska finnas fristående buskar på kyrkogården, men eftersom det inte går att plantera rygghäckar på stora delar av kvarter 3 och 6 kan man, där det finns plats och möjlighet, plantera pärlhagtorn (*Crataegus x mordenensis* 'Toba'). Detta görs för att återkoppla till hagtornshäcken som funnits på östra kyrkogården. Samt för att få en större varietet av växtmaterialet och för att öka den biologiska mångfalden på den västra kyrkogården. Jag rekommenderar att inte beskära dessa, så djurlivet får gynnas av blomningen och bären, genom att låta de blomma kan man även kompensera för blommorna som eventuellt förlorats vid häckklippningen.

3.4 Träd

Idag finns många av skogslindarna i trädkransen runt den västra kyrkogården kvar. Inne på kyrkogården finns majoriteten av lindarna längs med den östra muren kvar och fyra häggar finns planterade längs med huvudgången. Utöver detta finns det inga fristående träd på kyrkogården.

Under intervjuerna önskades att fler träd skulle planteras. Det önskades små träd innanför kyrkogårdsmurarna, av en art som dricker mycket vatten, eftersom det blir så blött på kyrkogården när tjälen släpper eller under andra våta perioder. Ur skötselsynpunkt önskades hellre träd än häckar och att det inte planterades bok eftersom löven inte faller samtidigt, och det försvårar skötsel. Häggarna som växer på platsen idag behöver inte vara kvar och de nya träden behöver inte vara av samma art eller sort ⁸.

I denna del av förslaget kommer jag utgå ifrån artiklarna 12 och 16 i Florensdeklarationen (1982) där det anges att de träd som ska ersättas regelbundet ska väljas med den bästa

⁸ Kyrkogårdschef intervju 2024/01/30 & Kyrkogårdsvaktmästare intervju 2024/02/02

kunskapen om odlingstraditionerna och ståndortsförhållandena på den aktuella platsen. Att man ska ta hänsyn till möjligheterna att identifiera och bevara ursprungligen använda arter. Vid en restaurering ska ingen period i anläggningens historia beaktas mer än någon annan (ICOMOS 1982).

De fyra träden som idag finns planterade längs med huvudgången ner till brunnen, orange markering på bild 20 t.h., ska inte ersättas. Även fast de med största sannolikhet inte är de ursprungliga träden, med motiveringen att ingen del av anläggningens historia ska beaktas mer än någon annan.

Däremot bör fyra ytterligare träd planteras så att de kan komplettera arkitektens ursprungliga tanke, se bild 20, grön markering visar vart träden bör planteras in. De träd som rekommenderas planteras är Tårbjörk (*Betula pendula* 'Youngii') eftersom dessa träd har en kulturhistorisk koppling till svenska kyrkogårdar

(Morin & Grönwall 2018). Träden passar ståndorten och kan bidra till att kyrkogården inte blir lika blöt vid våta perioder. Träden rekommenderas att planteras på platsen för att bidra till platsens arkitektoniska gestaltning, för att göra platsen torrare, öka livsmiljöer för den biologiska mångfalden och för att bidra till en variation i växtlighetens höjd, form och utseenden. Träden kan också bidra till ett skydd från västanvinden och göra att platsen upplevs mindre blåsig.

Inga träd utanför eller innanför kyrkogårdens murar bör fällas, om det inte finns planer på att föryngra populationen.

3.5 Örtartade växter

Idag finns inga planteringar på den västra kyrkogården, ytan består av gräsmatta med några träd och buskar. Att klippa gräset på kyrkogårdarna är en nyare företeelse, historiskt har man använt gräsytor på kyrkogården som en nyttoplats och har ofta slått gräset och använt det som foder till boskap (Haas 2009). Idag klipps det väldigt mycket gräsmattor och det är ett hot mot den biologiska mångfalden. Men att inte klippa gräsmattorna inne på kyrkogårdarna kan lätt uppfattas negativt om man inte förklarar varför, det kan uppfattas som att kyrkogårdarna blir vanvårdade.

Eftersom kyrkan har ett klimatmål 2030 där alla Svenska kyrkans verksamheter ska vara klimatkompenserande 2030 bör en ändring ske. Idag är de flesta gräsklippare hos den studerade församlingen drivna av icke förnybara drivmedel. För att bli klimatkompenserande måste därför församlingen antingen köpa in helt nya eldrivna gräsklippare och då eventuellt utöka sin solcellspark, eller helt sluta klippa gräset. Därför kan ett alternativ vara att inte klippa gräset på de ställen som inte syns eller som medför en svårighet vid

Bild 20: Lantmäteriet (2024) Markerar trädens placeringar

gräsklipparkörning. Som i slänten som skiljer kvarter 1 & 2 från de övriga kvarteren på västra kyrkogården, se bild 8.

Därför rekommenderar jag att släppa upp slänten som avgränsar kvarter 1 och 2 från kvarter 3, 4 och 5. Slå ytan en till två gånger per säsong och avlägsna sen växtresterna så att slänten så småningom kan utvecklas till äng, man kan kalla området för höggräsyta tills ängen etablerats.

Detta görs i huvudsak för att öka den biologiska mångfalden, men eftersom man slår platsen två gånger per säsong kan man spara tid, slitage och bränsle på maskiner. Detta kan fungera som en stöttande hjälp till att församlingen når klimatmålen 2030. Det borde inte heller väcka några tankar på att kyrkogården skulle vara vanvårdad eftersom kyrkogården redan har en liknande yta på den östra delen av kyrkogården. Slänten är ganska smal, och skulle en rekonstruktion göras skulle en del av slänten inte synas. Men på de delar som skulle synas finns det en möjlighet att exempelvis så in frön eller plantera påsklilja (*Narcissus pseudonarcissus*) för att få in en tidigare blomning, som kan användas i altarbuketten.

3.6 Övriga insatser för att nå målen för 2030.

Under intervjuerna diskuterade vi hur församlingen jobbar med att nå klimatmålen 2030. Det som var mest fokus på var att ersätta de fossildrivna maskinerna och verktygen med eldrivet och att församlingen har ett noga system med återvinningen. På kyrkans garage har de anlagt solceller på taket, något som bidrar till att kyrkan kan uppnå klimatmålen 2030. Där mål 3 handlar om att öka den årliga produktionen av förnybar el, från egna anläggningar inom Svenska kyrkan (Svenska kyrkan u.å).

På den västra kyrkogården finns det två olika återvinningstunnor vid alla servicestationer, ena är för kompost och den andra för återvinningsmaterial. Av både intervjuade önskades det att man gjorde någon gestaltning för att få finare återvinningstationer. Av de som jobbar med den dagliga skötsel önskades det ett förslag på något som ger en bättre återvinningsortering redan i början, då personalen idag måste sortera detta för hand för att det ska bli rätt⁹.

Under min praktikperiod uppmärksammade jag att personalen på Knista kyrka odlar sina egna snittblommor till altarbuketten. Denna plantering ligger precis utanför muren intill den gamla kyrkogården och personalen har placerat biohotell i anslutning till planteringen. Under intervjun men personalen uttrycktes det att Knista kyrka var den enda kyrkan i församlingen som odlade sina egna altarbuketter, men att de gärna delade med sig av dahlia knölar med de andra kyrkorna i församlingen. Dessa snittblommor blommar som mest under sommaren och under intervjun önskade det att de i framtiden kunde ha ett eget litet växthus för att kunna driva upp lökar, för att tidigare kunna ha levande blommor från egen produktion vid altaret. Personalen i församlingen har gått kursen *Ett solidariskt altarbord*, en kurs som lärde de arbetande hur man kunde binda buketter och använda sig av växter som kommer från naturen¹⁰. Att odla sina egna altarbuketter är något som uttrycks i mål 15 i Agenda 2030. Där det står att det i anslutning till kyrkan odlas blommor, för att ta med den biologiska mångfalden in i kyrkorummet, därmed kan altaret smyckas efter växtsäsong (Svenska kyrkan 2024).

⁹ Kyrkogårdschef intervju 2024/01/30 & Kyrkogårdsvaktmästare intervju 2024/02/02

¹⁰ Kyrkogårdsvaktmästare intervju 2024/02/02

4. Diskussion

Jag tycker att det har varit svårt att få fram ett rekonstruktionsförslag som passar klimatmålen och önskningarna som jag tog med in i detta arbete. När det kommer till växtmaterialet har jag försökt att välja växtmaterial som i första hand har en historisk koppling till kyrkogården, eller som enligt litteraturen är vanliga växter på svenska kyrkogårdar. Men som också passar ståndorten, tål hård beskärning eller som inte blir alldeles för storvuxet. Utifrån skötselsynpunkt har jag försökt välja växtmaterial som inte behöver beskäras flera gånger per säsong och som i de flesta fall har en låg sluthöjd för att det ska bli så lättskött som möjligt.

Jag upplever att mina metoder har varit givande och haft stor betydelse för att kunna framställa ett förslag. Min teoretiska ram har hjälpt mig att välja vilka delar av dagens gestaltning som ska finnas kvar och varför. Det har också hjälpt mig att välja växtmaterial och diskutera för hur mina val kan vara till en hjälp för att nå klimatmålen 2030. Det största fokuset i klimatmålet 2030 handlar om att sänka koldioxidutsläppen i den egna verksamheten med minst 75%. Då majoriteten av verktygen som berör häckskötsel och trimning i den valda församlingen går på el, kan det vara en möjlighet att plantera in mer häckar och träd som gör att man kan minska verksamhetens bränsleutsläpp. Bränsleutsläppen skulle minska eftersom man då inte skulle köra lika mycket gräsklippare som drivs av fossila bränslen på den valda delen av kyrkogården.

De metoderna som har kompletterat varandra och varit till störst hjälp för att få svar på hur det historiska utseendet har sett ut har varit arkiv och litteraturstudier. Arkivstudierna har varit absolut nödvändiga för att kunna få fram uppgifter om hur det har sett ut och vad som kan ha vuxit på den västra delen av kyrkogården. Men jag har inte kunnat välja växtmaterial helt utifrån arkivstudierna då jag inte hittat någon planteringsplan. Arkitekten som gjorde utvidgningsförslaget har inte nämnt något angående växtmaterialet i någon av de ritningar och förslag jag har hittat i arkiven. Därför har jag tagit utgångspunkt från utvidgningsförslaget för att kunna förstå hur gestaltningen, med gångar, häckar och träd var tänkta att se ut. Jag har också utgått från de bilder som visar växtmaterial när jag har avgjort vilket växtmaterial som ska finnas med i rekonstruktionsförslaget. Det som har kompletterat arkivstudierna har varit litteraturstudierna. När det kommer till de växtmaterial som jag har sett på bilderna men inte med säkerhet har kunnat identifiera har jag kunnat jämfört mina resultat med det som framgår i litteraturen. När det kommer till den fria förnyelsen av buskar, häckar och träd så har jag försökt utgått från växtmaterial som hör till de svenska kyrkogårdarnas kulturhistoriska växtmaterial, som passar ståndorten och som gynnar den biologiska mångfalden.

Intervjuerna har varit väldigt givande för att få svar på hur förslaget ska framställas för att passa dagens skötsel på kyrkogården och hur församlingen arbetar för att nå klimatmålen 2030. Det har till största delen varit givande eftersom jag har fått önsksningar att arbeta efter och jag har kunnat avgränsa mina val av växtmaterial till de önsksningar som funnits. Jag har fått veta hur andra upplever platsen och har därför inte bara jobbat efter mina egna upplevelser. Det som har varit lite svårt med mina val att intervjua är att jag valde att intervjua två personer som jobbar i olika positioner. Den ena personen har en chefsposition och den andra jobbar som vaktmästare. Det som har varit bra är att jag har fått tagit del av bådas erfarenheter och önsksningar om platsen, samt hur de båda ser på deras arbete att nå klimatmålen 2030. När jag intervjuade chefen och frågade hur det arbetade för att nå målen fick jag till svar att de använde sig mycket av eldrivna maskiner och verktyg och att de har system för återvinnig i alla församlingens utrymmen. När jag frågade vaktmästaren samma

fråga fick jag till svar att de arbetar med att ersätta de fossildrivna maskinerna med el, och att de har en fungerande återvinning, men att det önskades en bättre sortering ute på kyrkogårdarna. Men med vaktmästaren togs det också upp att de vid Knista kyrka har solceller på garaget, de odlar sina egna altarbblommor, där de också har bihotell. Detta är saker som också bidrar till att församlingen når klimatmålen 2030.

Det som var en svårighet att intervjua de olika positionerna var att de hade olika önskningar om vad som skulle finnas på platsen, hade jag bara gjort en intervju med chefen hade förslaget förmodligen innehållit mer bokhäckar, dels för att det önskats, dels för att det är en häckväxt som enligt litteraturen använts i svenska kyrkogårdar. Men eftersom vaktmästarna som utför skötseln på kyrkogården idag inte önskade detta utan hellre ville ha något som tappar alla blad på samma gång och som är lättskött valde jag bort detta. Det som också har bidragit till en svårighet är att de som jobbar med skötseln idag känner att deras arbetsbörda är tillräcklig och att det inte finns möjlighet att utföra den skötseln som detta förslag skulle resultera i.

Den metoden som har vart till stor hjälp när jag formulerat mitt problem och mina frågeställningar har vart observationsmetoden, det har vart en stor fördel att jag har praktiserat på platsen. Genom praktiken har jag lagt märke till och upptäckt saker som jag kanske inte hade gjort annars och som påverkat mitt resultat. Som med slänten, där tycker jag att det skulle underlätta om man släppte upp gräsytan, i stället för att hålla den kortklippt.

Vad har jag förlorat på att inte intervjua besökare? Det jag har förlorat på att inte intervjua besökare har varit att jag faktiskt inte vet vad besökare önskar av platsen. Det kanske inte alls är någon som vill använda platsen som något annat än att säga hej till sina anhöriga ta hand om deras gravplats och sen åka vidare igen. Det kanske inte finns ett intresse att stanna under en längre tid.

Kan jag svara på mina frågor?

Hur kan ett rekonstruktionsförslag göra platsen attraktivare för besökare?

Genom ett rekonstruktionsförslag kan platsen göras attraktivare för besökare, i form att häckar, buskar och träd planteras på platsen bidrar det bland annat till en rumsbildning som gör platsen behagligare att vistas på. Blir platsen behagligare att vistas på kanske man väljer att stanna längre hos sina anhöriga. Mer växtlighet kan även ge besökare fler upplevelser i form av att se djur och insekter, höra fågelsång, eller vindsus i träd och buskar.

Hur ska gestaltningen kopplas till platsens kulturhistoria?

Gestaltningen kopplas till platsens kulturhistoria genom att, gångar kan rekonstrueras, häckar, träd och buskar återplanteras. I den mån det går används växtmaterial som tidigare har funnits på platsen. Gestaltningen utgår från de spår jag har kunnat hitta som gör det möjligt att återkoppla gestaltningen till platsens historia, som hur rygghäckarna har vart planterade, arkitektens ritning, flygfoton och de spår som finns av dagens utseende ersätts inte för att visa dagens historia. Men det finns också mycket som jag själv har tolkat men som jag inte har hittat svar på om platsens historia, exempelvis vad det egentligen har vart för rygghäckar i kvarter 4–7, eller det eventuella buskaget som arkitekten ritat bakom brunnen i anslutning till kvarter 3.

Hur kan rekonstruktionen hjälpa församlingen att nå Svenska kyrkans klimatmål för 2030?

Eftersom klimatmålen nämner att förvaltningen av kyrkogårdarna ska genomföras och utvecklas på ett sätt som är klimatsmart och som bevarar och utvecklar den biologiska mångfalden kan rekonstruktionen hjälpa församlingen att uppnå målen genom att återplantera häckar, buskar och träd som i huvudsak utvecklar den biologiska mångfalden.

Då Svenska kyrkan har som mål att minska koldioxidutsläppen med minst 75% inom den egna verksamheten kan rekonstruktionsförslaget med häcklängder, buskar och träd minska ytan där man klipper gräs med fossildrivna gräsklippare idag. Genom att släppa upp svårklippta ytor till högräs/ängsytor minskar man också gräsklippningen samtidigt som man ökar den biologiska mångfalden i form av örtartat växtmaterial.

Eftersom församlingen idag har eldrivna häcksaxar och trimmers påverkar dessa inte utsläppen och hjälper därmed församlingen att nå klimatmålen 2030.

Hur kan rekonstruktionsförslaget framställas för att passa dagens skötsel?

Genom att intervjua de som utför den dagliga skötseln, kom vi fram till att det som blev svårskött eller innebar mycket skötsel inte funkar på platsen idag. Därför har jag valt att spara de delar som finns idag som inte bidrar till en ökad skötsel, som asfaltsvägarna och dagens träd. Det växtmaterialet som rekommenderas är sådant som ska vara relativt lättskötta som inte kräver beskärning flera gånger per säsong, rygghäckar som har en låg sluthöjd, och växtmaterial som antingen är städsegrönt eller som tappar alla sina blad på nästan samma gång. Växtmaterial som inte blir för stort och yvigt eller som tål hård beskärning.

Jag upplevde att genom att jobba med kulturhistoria och biologisk mångfald i fokus kunde de komplettera varandra, det växtmaterialet som oftast har haft en kulturhistorisk koppling till de svenska kyrkogårdarna har vart växter som har en naturlig utbredning i Sverige eller som använts under lång tid i våra miljöer. Vilket gör att de passar in i vår miljö och stöttar vår biologiska mångfald. Det som har bidragit till en svårighet har varit att framställa ett rekonstruktionsförslag som passar dagens skötsel, som inte är så vänlig mot den biologiska mångfalden på den västra kyrkogården idag. Men jag har ändå lyckats hitta växtmaterial som skulle kunna fungera på platsen, som har en historisk koppling till de svenska kyrkogårdarna, gynnar den biologiska mångfalden och som är relativt lättskött. Jag har försökt hålla mig till växtmaterial som inte blir allt för högt när det kommer till rygghäckarna, eller som tål hård beskärning om det skulle vara så att man inte hinner med att beskära det någon säsong.

Fortsatt forskning:

Arkitekten har ritat ut två komposter på sin ritning, vad finns det för möjligheter eller behov av att rekonstruera dessa idag?

Vilka ytor skulle kunna utvecklas till äng?

Kan kyrkan odla sina egna annueller till gravvåderna och vilka möjligheter finns det att odla perenner och ersätta annuellerna?

Hur skulle en askminneslund eller fler askgravplatser kunna gestaltas för att passa in i den kulturhistoriska miljön?

Hur skulle man kunna gestalta urnlundar/askgravplatser med utgångspunkt från arkitektens planer?

Vilka möjligheter finns att framställa ett rekonstruktionsförslag med hjälp av andra närliggande kyrkogårdar?

Vad skulle man få ut av att jämföra Erik Fants ritning med ritningar han gjort på andra kyrkogårdar?

5. Sammanfattning

Den här studien fokuserar på ett rekonstruktionsförslag av en liten del av en lantlig kyrkogård, som har förlorat en stor del av dess historia i form av gestaltning och växtmaterial. Den valda delen av kyrkogården anlades 1938, rekonstruktionsförslaget består av min tolkning av arkitektens ursprungliga ritning, historiska foton från platsen, personalens önskningar, mina egna observationer och mina erfarenheter av platsen. Jag har också försökt att välja växtmaterial som passar platsens ståndort, dagens skötsel och som kan öka den biologiska mångfalden. Samtidigt har jag försökt välja växtmaterial som har en koppling till platsens historia, eller som enligt litteraturen är vanliga växter som använts på svenska kyrkogårdar. Avslutningsvis utforskas församlingens arbete för att nå dagens klimatmål och rekonstruktionsförslaget möjligheter att stödja församlingen i deras arbete att nå svenska kyrkans klimatmål 2030 och Agenda 2030.

6. Källförteckning

6.1 Tryckta källor

Borg, Anneli (2018) *Inventering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar*. Knista kyrkogård Knista socken, Lekebergs kommun, Örebro län, Strängnäs stift Örebro läns museum.
<https://www.olm.se/download/18.4064ec2e1687fa4075dd9b72/1548705984513/Rapport%202018-06%20Knista%20kyrkog%C3%A5rd,%20kyrkog%C3%A5rdsinventering.pdf>
[2024/01/14]

Carlsson, Carina & Karlsson, Karl-Arne (2014) *Vård- och underhållsplan för Öxnevalla kyrkogård med kulturhistorisk inventering av gravvårdar*. Istorps pastorat, Marks kommun, Västarvet kulturarv.
<https://www.vastarvet.se/SysSiteAssets/vastarvet/kunskap-o-fakta/historia-o-handelser/vard--och-underhallsplan-for-oxnevalla-kyrkogard-med-kulturhistorisk-inventering-av-gravvardarna.pdf> [2024/02/27]

Flinck, Maria (2013). *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*. Stockholm: Carlsson i samarbete med Riksantikvarieämbetet

Grönwall, Eva (2017) *Kyrkans begravningsplatser förr och nu*. Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.
[https://www.svenskakyrkan.se/filer/begravning_f%c3%b6rr_nu_a5_tryck\(7\).pdf](https://www.svenskakyrkan.se/filer/begravning_f%c3%b6rr_nu_a5_tryck(7).pdf) [2024/02/27]

Haas, Johan (2009) *Kyrkogårdshistoria*. I Jonsson, Magdalena (red.) *Ett levande kulturarv: kyrkogårdar i Växjö stift*. Växjö: Växjö stift s. (13-34)

Holmqvist, Klara & Seiler, Joakim (2017). *Gräsmattor*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
Tillgänglig på Internet: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/11613>

ICOMOS (1982) *Florensdeklarationen. Internationell deklaration för bevarande och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar, parker och landskap*.
https://icomos.se/wp-content/uploads/2013/05/Florensdeklarationen_1982.pdf [2024/02/16]

ICOMOS (1965) *VENEDIG-CHARTRET. Internationellt charter för bevarande och restaurering av minnesmärken och områden av historiskt intresse*.
https://www.icomos.se/wp-content/uploads/2013/05/Venice_Charter_-Sv.pdf [2024/02/16]

Jonsson, Annie (2022). *Landskapets förmåga att hålla biologisk mångfald: en indikator för biologisk mångfald och ett planeringsverktyg för prioritering av markanvändning*. Stockholm: Naturvårdsverket
<https://www.naturvardsverket.se/4acbdd/globalassets/media/publikationer-pdf/7000/978-91-620-7062-5> [2024/02/27]

Kowarik, Ingo & Buchholz, Sascha & von der Lippe, Moritz & Seitz Birgit (2016) *Biodiversity functions of urban cemeteries: Evidence from one of the largest Jewish cemeteries in Europe*. Urban Forestry & Urban Greening 2016 (19) s. 68-78
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1618866715301424> [2024/02/19]

Lantz, Annika (2013). *Intervjumetodik*. 3., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Larsson, Josefin & Sederblad, Sebastian (2023) *Biologisk mångfald på urbana begravningsplatser - från välvårdad till välmående*. Kandidatuppsats, institutionen för kulturvård. Göteborgs universitet

<https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/76349/Josefine%20Larsson%20o%20Sebastian%20Sederblad%20VT23.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [2024/01/15]

Lundberg, Daniel & Seiler, Joakim (2018). *Skötsel av historiska trädgårdar [Elektronisk resurs] Grusgångar*. Riksantikvarieämbetet

Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-3545>

Morin, Henrik & Grönwall, Eva (2018). *Växter vid äldre gravplatser: ett grönt kulturarv att bevara och återanvända*. [Stockholm]: Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/pom/180911-vaxter-vid-aldre-gravplatser_klar.pdf [2024/02/02]

Nordh, Helena and Wingren, Carola (2023) “‘It is the greenness, the nature, it looks as if someone has taken care of the place very well’: Experiences from St Eskil cemetery in Sweden”, *Approaching Religion*, 13(1), pp. 105–122. DOI: 10.30664/ar.121526.

<https://publications.slu.se/?file=publ/show&id=122595> [2024/02/02]

Petersson Anna, Cerwén Gunar, Liljas Maria, Wingren Carola (2018) *Urban cemetery animals: an exploration of animal´s place in the human cemetery*. *Mortality*, 23:1, 1-18, DOI: 10.1080/13576275.2017.1282942

<https://doi.org/10.1080/13576275.2017.1282942> [2024/01/30]

Reinestam, Reinert (1966) *Knista Socken D.1*. Fjugesta:

Stångby plantskola (2023a) *Växtkatalog barrväxter*

<https://media3.stangby.nu/2023/03/Vaxtkatalog-2023-04-Barrvaxter.pdf> [2024/03/05]

Stångby plantskola (2023b) *Växtkatalog träd och buskar*

<https://media3.stangby.nu/2023/03/Vaxtkatalog-2023-03-Trad-och-buskar.pdf> [2024/03/05]

Sundström, Maria (2023). *Knista kyrka: medeltida kyrka med unika takstolar och 1600-talsmålningar*. [Fjugesta]: Stenåsen Kultur & Kommunikation

Sura-Ramnäs församling (u.å.) *Minneslund och askminneslund*. Svenska kyrkan.

<https://www.svenskakyrkan.se/filer/Minneslund%20och%20askminneslund-folder.pdf> [2024/02/23]

Svenska kyrkan (u.å.) *Färdplan för klimatet*.

[https://www.svenskakyrkan.se/filer/1374643/F%c3%a4rdplan_klimatet_Etapp-2_webb_final\(1\).pdf](https://www.svenskakyrkan.se/filer/1374643/F%c3%a4rdplan_klimatet_Etapp-2_webb_final(1).pdf) [2024/02/16]

Sörensen, Ann-Britt & Wembling, Mona (2008). *Minnenas trädgård: om kyrkogårdens form och växter*. Höganäs: Ed. Andersson AB

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans (2001). *Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar*. Stockholm: Max Ström

Westerlund, Tina (2017). *Trädgårdsmästarens förökningsmetoder: dokumentation av hantverkskunskap*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2017

Tillgänglig på Internet: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/52089> [2024/02/14]

6.2 Elektroniska källor

Svenska kyrkan (2022a) *Vad symboliserar träden på kyrkogården*

<https://www.svenskakyrkan.se/folkungabygden/vad-symboliserar-traden-pa-kyrkogarden>
[2024/03/08]

Svenska kyrkan (2022b) *Gravplats och gravvård vad gäller?*

<https://www.svenskakyrkan.se/starrkarr-kilanda/gravplats-och-gravvard---vad-galler>
[2024/03/08]

Svenska kyrkan (2024) *Agenda 2030-Mål 15 ekosystemtjänster och biologisk mångfald*.

<https://www.svenskakyrkan.se/mal-15--ekosystem-och-biologisk-mangfald> [2024/02/27]

7. Figurförteckning

Omslagsbild: Digitalt Museum *Knista kyrka och kyrkogård 1951*.

<https://digitaltmuseum.se/021016213102/knista-kyrka-och-kyrkogard-bilden-tagen-for-vykort-forlag-e-m-kjell-fjugest/media?slide=0> [2023-12-08]

Bild 1: Pettersson, Sofie (2024). *Västra kyrkogården idag*.

Bild 2: Lantmäteriet (2024) *Position i förhållande till Örebro*.

<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024/03/04]

Bild 3: Pettersson, Sofie (2024). *Knista kyrka*.

Bild 4: Lantmäteriet (2024). *Översiktsbild gamla kyrkogården*.

<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024/03/04]

Bild 5: Lantmäteriet (2024). *Översiktsbild östra kyrkogården*.

<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024/03/04]

Bild 6: Lantmäteriet (2024). *Översiktsbild västra kyrkogården*.

<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024/03/04]

Bild 7: Fant, Erik (1936). *Förslag till utvidgning av Kyrkogården i Knista*. Originalen tillhör Riksarkivet

Bild 8: Pettersson, Sofie (2024). *Slätten*

Bild 9: Digitalt Museum *Knista kyrka och kyrkogård 1951*.

<https://digitaltmuseum.se/021016213102/knista-kyrka-och-kyrkogard-bilden-tagen-for-vykort-forlag-e-m-kjell-fjugest/media?slide=0> [2023-12-08]

Bild 10: Lantmäteriet (2024). *Översiktsbild nya kyrkogården*.
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024/03/04]

Bild 11: Lantmäteriet (2024). *Översiktsbild Minneslund och askgravplatser och parkering*.
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024/03/04]

Bild 12: Digitalt museum. *Flygfoto över Knista kyrka tagen för vykort 1946*.
<https://digitaltmuseum.se/021016209807/flygfoto-over-knista-kyrka-bilden-tagen-for-vykort-forlag-e-m-kjell-fjugest/media?slide=0> [2023-12-08]

Bild 13: Digitalt museum. *Flygfoto över Knista kyrka tagen för vykort 1946*.
<https://digitaltmuseum.se/021016209807/flygfoto-over-knista-kyrka-bilden-tagen-for-vykort-forlag-e-m-kjell-fjugest/media?slide=0> [2023-12-08]

Bild 14: Digitalt Museum. *Knista kyrka och kyrkogård 1951*.
<https://digitaltmuseum.se/021016213102/knista-kyrka-och-kyrkogard-bilden-tagen-for-vykort-forlag-e-m-kjell-fjugest/media?slide=0> [2023-12-08]

Bild 15: Lantmäteriet (2024). *Häckar i kvarter 1 & 2*.
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024/03/04]

Bild 16: Lantmäteriet (2024). *Häckar i kvarter 3 & 4*.
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024/03/04]

Bild 17: Lantmäteriet (2024). *Häckar i kvarter 5,6 & 7*.
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024/03/04]

Bild 18: Fant, Erik (1936). *Förslag till utvidgning av Kyrkogården i Knista*. Originalen tillhör Riksarkivet

Bild 19: Pettersson, Sofie (2024). *Brunnen idag*.

Bild 20: Lantmäteriet (2024). *Markerar trädens placering*.
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024/03/04]

8. Bilagor

Bilaga 1. Intervjufrågor

Intervjufrågor examensarbete:

Hur arbetar ni för att nå Svenska kyrkans klimatmål 2030?

Hur brukar besökare röra sig på platsen? Upplevelse?

Önskemål för gestaltningen?

Önskemål av växtmaterial?

Idé om höggräsytor/ängsytor?

Har alla kyrkor torkade buketter?

Finns det tanke/möjlighet att alla kyrkorna ska odla egna altarblommor?

Angående ersättningen av träden i askgravplatserna:

Hur går det till när man ska ersätta dom?

Varför ska dom ersättas?

Måste de ersättas med samma art och sort?

Bilaga 2. Växtlista

Plats	Typ	Art	Sort	Motivering
Kvarter 1	Avgränsningshäck	Ligustrum vulgare		Troligen ursprungligt växtmaterial baserat på bild. Vanlig häckväxt på kyrkogårdar enligt (Theorell m.fl. 2001; Sörensen 2008). Blommar i juni.
Kvarter 1	Rygghäck	Ligustrum vulgare	Lodense	Ska inte bli mer än en meter hög, blommar i juni.
Kvarter 2	Avgränsningshäck	Ligustrum vulgare		
Kvarter 2	Rygghäck	Ligustrum vulgare	Lodense	
Kvarter 3	Rygghäck	Thuja occidentalis	Brabant	Städsegrön, finns på platsen idag. Vanlig häckväxt på svenska kyrkogårdar (Sörensen 2008).
Kvarter 3	Friväxande buskage	Crataegus x mordenensis	Toba	Återkoppla till hagtornshäcken som fanns på östra kyrkogården. Friväxande buskar för att gynna biologisk mångfald och underlätta skötseln. Blommar i maj-juni.
Kvarter 4	Rygghäck	Ribes alpinum	Fk Elisabet E	Måbär tidigare använts som häckväxt på svenska kyrkogårdar (Theorell m.fl. 2001). Blommar i april-maj.
Kvarter 5	Avgränsningshäck	Ligustrum vulgare		
Kvarter 5	Rygghäck	Ribes alpinum	Fk Elisabet E	
Kvarter 6	Rygghäck	Ribes alpinum	Fk Elisabet E	
Kvarter 6	Friväxande buskage	Crataegus x mordenensis	Toba	
Kvarter 7	Rygghäck	Thuja occidentalis	Brabant	
Huvudgång	Träd	Betula pendula	Youngii	Kulturhistorisk koppling till svenska kyrkogårdar (Morin & Grönwall 2018).
Brunn	Friväxande buskage	Salix caprea	Kilmarnock	Återkopplar till hängsälgen som växer på den nya kyrkogården idag. Blommar i mars-april.